

Naast deze aspecten bevat het werk een schat aan informatie over onder meer: religie en arbeidersbeweging; arbeiders en seksualiteit; depressiviteit (een 'ziekte' waar Hannick gedurende jaren aan leed); drankgebruik; feestelijkheden enz. en bijkomende inlichtingen over belangrijke figuren als Anseele, Milio enz.

**De archieven van de
socialistische
verbruikscoöperaties in
Leuven en Mechelen**

Jan Laplasse, Amsab

- (1) Carolus Ludovicus Hannick (Gent 15.10.1867-Gent 25.12.1944) kwam uit een textielarbeidersgezin en werkte als vlasbewerker. Na zijn ontslag, als gevolg van zijn betrokkenheid bij de algemene staking voor het Algemeen Stemrecht in 1893, kon hij aan de slag bij het dagblad *Vooruit* waar hij het bracht tot redacteur. In navolging van Jan Samijn werd hij bestuurslid en secretaris (1902) van de vlasbewerkeren. Vanaf 1911 werd hij secretaris van de Vlaamse Gewestelijke Textielcentrale, een functie die hij tot 1932 vervulde. Verder was hij gemeenteraadslid van Gent (1921-1932), provincieraadslid (1912-1922) en senator (1922-1932) voor de Belgische Werkliedenpartij.
- (2) Amsab, Verslag Uitvoerend Bestuur TACB, 20.10.1932, *65e verjaardag van den Schrijver der Textielarbeiderscentrale van België, kameraad Hannick*.
- (3) Hannick zelf schreef als secretaris verschillende verslagen en rapporten van onder meer de Textielarbeiderscentrale. Daarnaast zijn ook vele gegevens te halen uit het archief van de TACB (inventaris nr. 11). Minder gekend zijn de vele romans die Hannick schreef. Slechts één ervan werd uitgegeven, met name *Vervlogen tijden* (Gent, 1933). Andere zoals *Bernard*; *Peetje en Meetje*; *De Amerikanen*; *Een soldatenbrief* enz. worden als getypt manuscript in Amsab bewaard.
- (4) G. VANSCHOENBEEK, *De Wortels van de sociaal-democratie in Vlaanderen. Le "monde socialiste gantois" en de Gentse socialisten voor de Eerste Wereldoorlog*, RUG, doctoraatsverhandeling, 1992, p. 762.
- (5) G. VANSCHOENBEEK, *De Wortels [...]*, p. 670.
- (6) K. HANNICK, *Een leven*, 1935, p. 113.
- (7) K. HANNICK, *Een leven*, p. 45.
- (8) K. HANNICK, *Een leven*, p. 163.
- (9) K. HANNICK, *Een leven*, p. 162.

**Coöperaties: het socialisme
in de praktijk**

Wie terugkijkt op het verleden van de socialistische coöperatieve beweging in Vlaanderen - in essentie gedomineerd door verbruikscoöperaties en zo'n twintig jaar geleden bijna volledig van het toneel verdwenen - zal al gauw vaststellen dat de voornaamste interne debatten beheerst werden door de kwestie van de coöperatieve concentratie. Of beter nog, door het gebrek aan concentratie. Twee voorbeelden voor de mislukking van de socialisten om de op lokale basis opgerichte coöperaties te overkoepelen, waren de verbruikscoöperaties van Leuven en Mechelen. Beide maatschappijen sloegen zeer laat de handen in elkaar en stonden voortdurend in de schaduw van de driehoek Brussel-Gent-Antwerpen. Aanvankelijk achtte de socialistische beweging de oprichting van plaatselijke coöperaties het middel bij uitstek om haar ideeëngoed ook in de weinig geïndustrialiseerde agglomeraties ingang te doen vinden. De onmiddellijke voordelen van de coöperatie zouden er bij de ongeorganiseerde arbeiders immers veel directer

aanslaan dan de verbale argumenten via de klassieke propaganda ('la révolution pratique' versus 'la révolution verbale'). Het Gentse succes rond Vooruit (1880) had bovendien al aangetoond dat het model geen lege doos was.

Leuven

Naast het Brusselse 'La Maison du Peuple' (opgericht in 1881 als coöperatieve bakkerij maar na 1900 ook sterk vertegenwoordigd in de Vlaamse rand) was in Vlaams-Brabant de coöperatieve beweging sterk gedomineerd door de Samenwerkende Maatschappij (SM) De Proletaar te Leuven. In 1886, kort na de oprichting van de BWP, startte ze haar commerciële activiteiten met een bescheiden kapitaal van 600 fr.⁽¹⁾ Tot halweg de jaren '20 zag De Proletaar haar ledenaantal en omzet gestaag groeien. Met filialen in de gemeenten Aarschot, Haacht, Herent, Heverlee, Leuven, Tienen, Wilsele en Zichem domineerde ze een groot deel van het arrondissement. Door haar gebouwen ter beschikking te stellen van de overige organisaties en de verkiezingspropaganda financieel te steunen, overvleugelde ze de uitbouw van de gehele socialistische beweging. Bovendien realiseerde ze met drie bakkerijen, een sigarenfabriek en de brouwerij 'La fleur d'Or' (1908) belangrijke productieactiviteiten. Vanaf 1898 bood De Proletaar ook onderdak aan de drukkerij Excelsior, die vanaf 1902 verder werkte onder de naam De Zaaier en waar *De Volkswil* (het orgaan van de Leuvense BWP-federatie) van de persen rolde. Vanaf de jaren '20 konden leden en or-

ganisaties bij de coöperatie met hun spaarcenten terecht⁽²⁾. De expansiepolitiek bereikte een toppunt in 1927 met een totaal omzetcijfer van 6,7 miljoen fr., wat meer dan een verdubbeling was ten opzichte van 1923 en een vertienvoudiging ten opzichte van 1908.

Na 1927 stagneerde de verkoop. In combinatie met de stijgende hypotheecaire lasten als gevolg van zware investeringen in nieuwe filialen, hogere onderhoudskosten en een verslechterd beheer kwam de daaropvolgende economische recessie dubbel zo hard aan. Op negen jaar tijd hadden vier directeurs elkaar opgevolgd. Om aan de neerwaartse spiraal een einde te stellen, besloot men de hulp in te roepen van de 'Office Coopératif Belge' en het 'Maison du Peuple' van Brussel, waarmee in 1928 een gezamenlijke commissie werd opgericht die tot eind 1931 de bevoegdheden van de beheer- en bestuursraad van De Proletaar overnam en een rationalisatie van de coöperatie aanvatte. In 1932 was de rol van de commissie uitgespeeld en werd via een statutenwijziging een nieuwe bestuursstructuur uitgetekend waarin de beheerraad voortaan werd samengesteld uit afgevaardigden van de plaatselijke afdelingen en een vertegenwoordiging van het personeel.

Verdere inspanningen konden niet verhinderen dat de verkoopcijfers eind jaren '30 beneden het niveau van 1927 bleven en de brouwerij haar productie moest stopzetten. De daaropvolgende bezettingssomstandigheden verscherpten alleen maar de problemen. In 1941 verkocht De Proletaar noodgedwongen elf eigendommen, waardoor de maatschappij financieel terug gezond gemaakt werd en de spaar-

ders die getroffen waren door het failliet van de Belgische Bank van de Arbeid (BBA) voor een stuk terugbetaald, maar na de bevrijding was er nog weinig hoop op een heropbloei. De verkoop daalde en enkele winkels moesten sluiten. De enige mogelijkheid om in het Leuvense de coöperatie te behouden bestond erin toenadering te zoeken tot een naburige maatschappij. De keuze viel uiteindelijk op de SM Vooruit Arrondissement Mechelen.

Mechelen

In Mechelen zag in 1902 de SM Vooruit het licht⁽³⁾. Voordien waren wel reeds enkele socialistische coöperaties opgestart, maar het was bij kortstondige experimenten gebleven⁽⁴⁾. De maatschappij zou nog drie keer van naam veranderen, een eerste keer in 1921, ten gevolge van statutaire lacunes. Het 'Office Coopératif Belge' had in zijn controlerapport van 22 oktober 1920 zijn bezorgdheid uitgesproken over het veel te hoog ingesteld maatschappelijk kapitaal. Dit minimumkapitaal was bij de stichting in 1902 vastgelegd op 25.000 fr. maar in 1920 nog altijd niet onderschreven. Aangezien de handelswetgeving niet toeliet artikels uit de statuten waarin het minimumkapitaal werd vastgelegd te herschrijven, besliste men Vooruit Mechelen te liquideren en opnieuw op te richten onder de naam SM Mechelen Vooruit⁽⁵⁾. De volgende twee naamsveranderingen waren het gevolg van fusies. De commerciële evolutie van Vooruit Mechelen liep aanvankelijk vrij parallel met die van Leuven: stijgende verkoopcijfers tot 1929 en daarna een teruggang

als gevolg van de economische crisis, in combinatie met steeds zwaardere hypothecaire lasten. De coöperatie had in de jaren '20 een spectaculaire vooruitgang geboekt (zo steeg de omzet van 937.000 fr. in 1920 naar bijna 6 miljoen fr. in 1929) en een fusiepolitiek doorgevoerd met de opslorping van SM Vooruit Lier en SM De Toekomst Sint-Amands⁽⁶⁾. Mechelen Vooruit kreeg dus een steeds steviger greep op de regio en bezegelde dit door haar maatschappelijke naam in 1930 nogmaals te wijzigen in SM Vooruit Arrondissement Mechelen⁽⁷⁾. In 1937 exploiteerde ze naast drie bakkerijen in Mechelen, Lier en Willebroek nog negen winkels, negen volkshuizen, drie cinema's, een patisserie en een kolenmagazijn. Meer dan de helft van de omzet werd verwezenlijkt door de bakkerijen.

Anders dan Leuven kon Mechelen na de Tweede Wereldoorlog (onder het lange directeurschap van Louis Cornelis) wel goede cijfers voorleggen. Het aantal winkels werd sterk opgedreven (vierenderdig in 1961), de bakkerijen werden gecentraliseerd in Mechelen en de cinema's in Mechelen en Willebroek kwamen onder het beheer van afzonderlijke vzw's.

Mechelen-Leuven: een mislukt huwelijk

Ondertussen kwam De Proletaar in Leuven in steeds slechtere papieren te zitten. Een opslorping door het naburige Mechelen leek haar enige kans tot voortbestaan. In augustus 1960 startten de onderhandelingen en op 8 mei 1962 was de fusie een feit: Mechelen slurpte Leuven op

en werd herdoopt tot de coöperatieve vennootschap Vooruit Mechelen-De Proletaar. Het afzetgebied van de nieuwe maatschappij bestreek nu de arrondissementen Mechelen en Leuven en in het nieuwe bestuur zetelden vertegenwoordigers uit de gewesten Mechelen, Willebroek, Lier, Duffel, Leuven, Tienen, Aarschot en Haacht.

De fusie bleek achteraf gezien een veel te zware krachtinspanning te zijn geweest in een tijdperk waarin de ganse coöperatieve sector scherpe concurrentie kreeg van de grootwarenhuizen en de opkomst van modernere distributietechnieken. De fusie tussen Leuven en Mechelen kwam duidelijk veel te laat en was een schoolvoorbeeld voor de vergissing van de mees- te coöperaties die tot het einde van de rit wilden vasthouden aan hun autonomie. Die lokale weerstand tegen de federatieve gedachte was in Vlaanderen altijd al opmerkelijk. De eerste concrete fusie van verbruikcoöperaties in België gebeurde onmiddellijk na de Eerste Wereldoorlog maar beperkte zich, met uitzondering van enkele groeperingen rond Vooruit Gent, tot het Franstalige landsgedeelte. Ook toen in de tweede helft van de 20e eeuw de ganse West-Europese distributiesector zich aan het concentreren was ten nadele van de krimpende detailhandel, leek het in Vlaanderen nog steeds niet te lukken. In 1975 slaagde men erin alle Waalse socialistische verbruikcoöperaties rond de 'Union Coopérative' te Luik te groeperen in een overkoepelende 'Coop Sud' terwijl het plan om aan Vlaamse zijde een vergelijkbare 'Coop Nord' te creëren rond de coöperaties van Gent, Antwerpen en Mechelen nooit van de grond kwam.

Vooruit Arrondissement Mechelen bleef het alleen doen tot ze in 1980 voor een verlies stond van meer dan 20 miljoen fr. Het jaar daarop werd, op advies van de Mechelse rechtbank van Koophandel, beslist over te gaan tot een concordaat met boedelafstand.

De archieven

In het kader van het Max Wildiersproject 'Valorisatie van het bronnenmateriaal van de coöperatieve beweging in Vlaanderen (1880-1980)' werden de archieven van beide coöperaties aan een herziene inventarisatie onderworpen. Daar waar vroeger het geheel samen in één fonds was ontsloten, komt nu hun autonomie via twee afzonderlijke inventarissen beter tot haar recht. Het archief van SM De Proletaar Leuven loopt van 1886 tot 1962 en beslaat 1,2 meter. De inventaris van het fonds Mechelen (3 meter) beschrijft het archief van de SM Vooruit Mechelen-De Proletaar (1962-1981) en haar rechtsvoorgangers Vooruit Arrondissement Mechelen (1930-1962), Mechelen Vooruit (1921-1930) en Vooruit Mechelen (1902-1921). Beide fondsen bevatten een unieke, vrij complete reeks notulenboeken en informeren opmerkelijk volledig over de financiële toestand en het beheer van het onroerend goed, wat overigens van alle archieven van lokale verbruikcoöperaties kan gezegd worden. Van de eigenlijke bedrijfsvoering van de coöperaties zijn dan weer veel minder stukken bewaard gebleven. Het fonds Mechelen bevat nog zes kleine gedeponeerde archiefjes zoals SM De Toekomst Mechelen, SM De

Toekomst Sint-Amands en SM Vooruit Lier. Verder werden ook de papieren gedeponereerd van de vzw's Volksontwikkeling Mechelen en Volksontwikkeling Wilbroek, die in 1954 de cinema-exploitatie van de coöperatie overnamen. Een laatste gedeponereerd archief is dat van SM Home Coop Mechelen, in 1954 opgericht als een coöperatie voor de verkoop van meubelen en binnenhuisinrichting en in 1976 overgenomen door Vooruit Mechelen-De Proletaar.

De inventarissen volgen een archiefschema waarin de stukken grotendeels naar functie werden geordend en verwijzen naar meer dan vierhonderd stukken (foto's, bouwplannen, affiches, voorwerpen,...) die zich buiten het archiefdepot bevinden. Een dergelijke geïntegreerde aanpak is ingegeven door de behoefte om fondsen eerder op een 'intellectueel' niveau te ontsluiten in plaats van hun grenzen te laten bepalen door de fysieke ruimte waarin ze bewaard worden en moet de onderzoekers een correct en vooral volledig 'archiefbeeld' presenteren. Beide fondsen zijn in het geautomatiseerde ontsluitingssysteem Pallas te consulteren op www.amsab.be.

- (1) De stichting van de maatschappij werd op 15 februari 1887 notarieel verleden onder de benaming 'De Proletaar, société coopérative pour la création et l'exploitation d'établissements économiques'. Bijlage tot het *Belgische Staatsblad* (BS), 26.02.1887, nr. 320.
- (2) Dit resulteerde in 1932 in de oprichting van een afzonderlijke coöperatieve spaarkas De Proletaar (bijlage BS, 19-20.12.1932, nr. 15545). In 1935 werd ze al ontbonden als gevolg van de crash van de BBA en de daaropvolgende reorganisatie van het socialistisch spaarwezen (BS 21-22.10.1935, pp. 6586-6592 en bijlage BS, 18-19.11.1935, nr. 15091).
- (3) Bijlage BS, 14.11.1902, nr. 5327.

- (4) In 1886 en 1887 werden respectievelijk De Verenigde Werklieden en de productiecoöperatie De Mechelse Stoelmakers opgericht. Tussen 1890 en 1899 functioneerde SM De Toekomst, de voorganger van SM Vooruit Mechelen.
- (5) SM Vooruit Mechelen werd op 19 maart 1921 geliquideerd (bijlage BS, 2.4.1921, nr. 3271). SM Mechelen Vooruit werd gesticht op 10 april 1921 (bijlage BS, 4.5.1921, nr. 4861).
- (6) Bijlage BS, 13-14.10.1930, nr. 14706 en 15.10.1931, nr. 13954. SM Vooruit Lier werd gesticht in 1914 (bijlage BS, 13.6.1919, nr. 4740) nadat er sinds 1905 een lokale afdeling van Vooruit Mechelen had bestaan. De terugkeer van Lier in 1930 naar Mechelen was een gevolg van de sterke tweespalt in de socialistische beweging waarbij onder meer de zeggenschap over de coöperatie inzet van de strijd was. Zo ontstond de dissidente coöperatie Onze Zege. SM De Toekomst Sint-Amands-Puurs werd gesticht in 1927 (bijlage BS, 19.02.1927, nr. 1558).
- (7) Bijlage BS, 02.08.1930, nrs. 12434-12435.

Selectieve bibliografie

- L. BERTRAND, *Histoire de la coopération en Belgique. Les hommes - les idées - les faits*, Bruxelles: Dechenne & Cie, 1903, deel 2.
- B. DE NIL, B. WILLEMS, *Tussen kern en periferie. De socialistische arbeidersbeweging in Vlaams-Brabant (1830-1950)*. In: J. DE MAEYER, P. HEYRMAN (red.), *Geuren en kleuren. Een sociale en economische geschiedenis van Vlaams-Brabant 19de en 20de eeuw*, Leuven: Peeters, 2001, pp. 173-209.
- M. GIJSENBERGH, *Een bijdrage tot de geschiedenis der socialistische arbeidersbeweging te Leuven (1885-1914)*, VUB, licentiaatsverhandeling, 1978.
- K. HOUTHUYS, *Een bijdrage tot de vroegste geschiedenis van de socialistische arbeidersbeweging te Mechelen (1871-1896)*, VUB, licentiaatsverhandeling, 1978.
- V. SERWY, *La Coopération en Belgique, tome II: La Formation de la Coopération 1880-1914 (suite et fin)*, Bruxelles: Les Propagateurs de la Coopération, 1946.
- V. SERWY, *La Coopération en Belgique, tome III: Le développement de la Coopération 1914-1944*, Bruxelles: Les Propagateurs de la Coopération, 1946.
- S. VANDEN DRIESSCHE, *De Belgische Werkliedenpartij in het arrondissement Leuven van 1919 tot 1929. Structuur en politieke werking*, KUL, licentiaatsverhandeling, 1988.
- R. VAN ROY, *Makkers, hoort de signalen. Geschiedenis van de socialistische arbeidersbeweging te Lier 1890-1990*, Lier: CSC-Vormingswerk, 1990.